

واکاوی و رتبه بندی آثار اقتصادی تسهیلات قرض الحسن: رویکرد AHP

نوع مقاله: ترویجی

علی یونسی ۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۹/۸

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۸/۱۰

چکیده

تسهیلات قرض الحسن، یکی از ابزارهای نظام بانکداری اسلامی، برای تجهیز منابع فضای کسب و کار است. این تسهیلات دارای اثرات اقتصادی و غیر اقتصادی متنوعی هستند. همواره این سوال که تسهیلات قرض الحسن چگونگی بر روی اقتصاد اثر می گذارد ذهن سیاستگذاران و تصمیم‌گیرندگان حوزه مالی را به خود مشغول نموده است. این تحقیق تلاشی است برای شناسایی آثار اقتصادی تسهیلات اعطای قرض الحسن و رتبه بندی آن‌ها.

به همین منظور ابتدا با بررسی مقالات مختلف و ادبیات موجود در حوزه تسهیلات قرض الحسن و آثار اقتصادی آن، تلاش شد تا همه اثرات اقتصادی شناسایی شده تسهیلات قرض الحسن احصاء گردد. سپس با استفاده از تکنیک دلفی و روش AHP مهم‌ترین آثار اقتصادی احصاء شده مشخص و رتبه بندی گردید. نتایج تحقیق نشان می دهد اعطای تسهیلات قرض الحسن به ترتیب بر تأمین نیازهای متنوع مالی مردم، رشد و توسعه، اشتغال، مصرف، توسعه کسب و کار، سرمایه گذاری، تأمین مالی، عدالت اجتماعی، توزیع عادلانه درآمد، توسعه مالی، بهره وری، پس انداز و تولید تأثیر دارد. علاوه بر این یافته‌های تحقیق تأثیر تسهیلات قرض الحسن بر انتقال پول از طبقات، درآمد سرانه، فقر، نهادسازی، تأمین اجتماعی، فاصله طبقاتی و رکود اقتصادی را تائید نکرد.

کلمات کلیدی: قرض الحسن، آثار اقتصادی، روش AHP

طبقه بندی JEL: I10., O5.I2

مقدمه

دین در برخورد با زندگی روزمره انسان‌ها و شیوه‌های متدالو در بین آدمیان، یکسره از موضع نفی یا اثبات برخورد نکرده، بلکه گاه کاملاً آن‌ها را پذیرفته و تأیید کرده است، البته در جایی که وجود آن سیره‌ها با حفظ نظم اجتماعی و تسهیل معیشت مردم منافات نداشته یا به هر مصلحتی دیگر ضروری بوده است. نظری اکثر احکام و مقررات راجع به قراردادهای گاه نیز این رویه‌ها مغایر اسلامی نیزند که در این‌گونه موارد، شارع با افزودن برخی قیود و شروط، بنای عقلا را پذیرفته و البته برخی سیره‌ها را نیز به دلیل مقالد و ضررهایی که در برداشته و از دید مردم مخفی مانده یا تحت تأثیر غریزه‌های شخصی و سودجویی آنان قرار گرفته مردود اعلام داشته است.

از همین رو روشهای مختلف تأمین سرمایه برای مدیریت اقتصادی در دین اسلام مورد کنکاش قرار گرفته و شرایط آن‌ها با قواعد فقهی، سنت، قرآن و اجماع محقق خورده است و برخی از آن‌ها حرام شمرده شده و برخی ترویج گشته است. در این بین قرضالحسنه از جمله روش‌های تأمین مالی اقتصادی است که دین میان اسلام آن را پذیرفته و برای گسترش آن توصیه‌های متعددی را رائه داده است.

هدف این تحقیق بررسی آثار اقتصادی قرضالحسنه و رتبه بندی مهم ترین آثار اقتصادی تسهیلات قرضالحسنه است. ابتدا مفهوم قرضالحسنه مورد بحث قرار می‌گیرد، سپس وضعیت تسهیلات قرضالحسنه در ایران و آثار اقتصادی آن را راهنمایی خواهد شد و سپس پیشینه تحقیق تقدیم می‌گردد. در ادامه تجزیه و تحلیل آثار اقتصادی تسهیلات قرضالحسنه و رتبه بندی آن انجام شده و در پایان نتیجه‌گیری و پیشنهادات ارائه شده است.

قرضالحسنه

قرضالحسنه نوع خاصی از قرض است و هر چند جهت فقهی و حقوقی تحت عقد قرض مطرح است و همان احکام را دارد، اما تحقق آن شرایط خاصی دارد که آن را از دیگر موارد قرض جدا می‌سازد. «تاكید روایات بر توجه داشتن قرض دهنده به ثواب اخروی و بت خدای داشتن» همچین «ناپسند بودن قرض گرفتن در نیازهای غیر ضروری» از جمله این شرایط می‌باشد. بنابراین اگر چه «قرضالحسنه» دارای ارکان «قرض» است، اما از جهت شرایط تحقق، لازم است جایگاه آن در بین دیگر رفتارهایی که متون اسلامی برای یک مسلمان ترسیم نموده است، معین شود.

آداب قرضالحسنه که معمولاً شامل مستحبات و مکروهات این رفتار می‌باشد، نقش تعیین کننده‌ای در شکل گیری فرهنگ قرضالحسنه دارد.

هنگام انعقاد قرارداد:

- قرض گیرنده نباید نیت عدم باز پرداخت را داشته باشد.
- سند مکتوبی تهیه شود که در صورت نزاع، ملاک قضایوت قرار گیرد.
- امکان اخذ وثیقه از قرض گیرنده وجود دارد.

هنگام باز پرداخت:

- نسبت به ادای فوری دین تاکید فراوان شده است.
 - تشویق به تمدید مهلت پرداخت وام در صورت عدم توانایی وام گیرنده و یا رجوع به دولت اسلامی.
 - در کیفیت اخذ وام شان وام گیرنده رعایت شود.
 - وام گیرنده در صورت توانایی و تمایل، باز پرداخت را به صورت نیکوتی انجام دهد.
- به جایگاه قرض الحسن در بعضی آیات قرآنی اشاره شده است، از جمله آیه ۲۵ سوره بقره:
- ”مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضاً حَسَنَاً فَيَسْأَعِهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً وَاللَّهُ يَقِيمُ وَيَبْصُطُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ“**
- کیست که به خدا قرض نیکو دهد، تا خدا بر آن چند برابر بیفزاید؟ خداست که تنگdestی دهد و توانگری بخشد و شما به سوی او باز گرداند می شوید.

و آیه ۲۰ سوره مزمول:

”وَأَقْرِضُوا اللَّهَ قَرْضاً حَسَنَاً“

و به خدا قرض نیکو دهید.

قرض الحسن در این آیه ها به معنی کمک کردن، وام، صدقه و انفاق به محتاجان و برادران دینی است. بر اساس شرایط زمانه می توان این مساله را به عنوان قرض دادن عرف نیز در نظر گرفت و به اهمیت جایگاه قرض الحسن در اسلام بی برد.

امام صادق(ع) در بیان اهمیت قرض الحسن فرمود: کسی که مالی را به کسی وام دهد، و مدتی برای (پرداخت) آن معین کند، و آن قرض در مدت معین وصول نشود به ازای هر روز تأخیر، ثواب یک دینار صدقه را برای او خواهد داشت.

در جلد چهارم کتاب «من لا يحضره الفقيه» آمده است که پیامبر اکرم(ص) می فرماید: «منْ أَقْرَضَ مَلْهُوفًا فَأَحْسَنَ طِلْبَتَهُ أَسْتَأْنَفَ الْأَعْمَلَ وَ أَعْطَاهُ اللَّهُ بِكُلِّ دِرْهَمٍ أَلْفَ قُنْطَارٍ مِنَ الْجَنَّةِ»؛ هر کس به گرفتار و درماندهای قرض بدهد و در پس گرفتن آن خوش رفتاری کند [گناهانش پاک شده] اعمالش را دوباره شروع می کند و خداوند در برابر هر درهم، هزار قنطر (ثروتی فراوان) در بهشت به او عطا کند.

این آیه می فرماید: با انجام کارهای نیک هم چون نماز شب و تلاوت قرآن و رسیدگی به محرومان، مغزور نشوید که باز هم نیاز به استغفار دارید.

این آیه، جامعیت اسلام را از اشک شبانه تا جهاد روزانه، از رابطه با خدا تا کمک به فقراء، از تلاوت قرآن تا سفرهای تجاری و از انجام کارهای خیر همراه با استغفار نمایان می کند.

تسهیلات قرض الحسن

تسهیلات قرض الحسن توسط بانکهای تجاری و تخصصی ارائه می شود. بانک قرض الحسن مهر ایران و بانک قرض الحسن رسالت بانکهای تخصصی در حوزه تسهیلات قرض الحسن هستند که همه وجود خود را در بخش

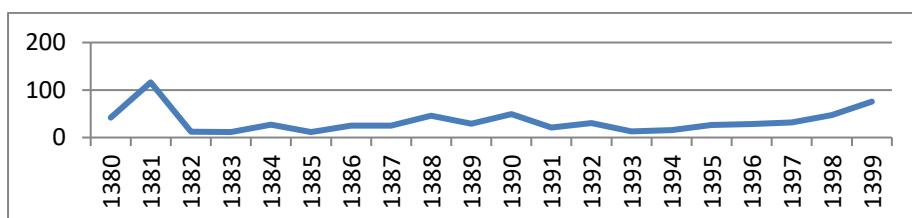
تسهیلات قرض الحسن تخصیص می دهند. اما بانکهای تجاری، بخشی از وجود خود را به تسهیلات قرض الحسن اختصاص می دهند. البته موسسات اعتباری غیر بانکی و بانکها و موسسات اعتباری غیر دولتی نیز در پرداخت تسهیلات قرض الحسن نقش دارند.



نمودار ۱. حجم تسهیلات قرض الحسن اعطایی توسط موسسات اعتباری غیر بانکی (هزار میلیارد ریال)

مأخذ: بانک مرکزی ج.ا.ا.

نمودار شماره ۱ نشان می دهد مقدار تسهیلات قرض الحسن پرداختی توسط موسسات اعتباری غیر بانکی از سال ۱۳۷۹ تا ۱۳۹۹ روند صعودی داشت و برخی سالها دارای شب تندی است. به طوری که تسهیلات قرض الحسن اعطایی موسسات اعتباری غیر بانکی از ۷۵ هزار میلیارد ریال در سال ۱۳۷۹ به ۲۰۲۹ هزار میلیارد ریال در سال ۱۳۹۹ رسیده است.

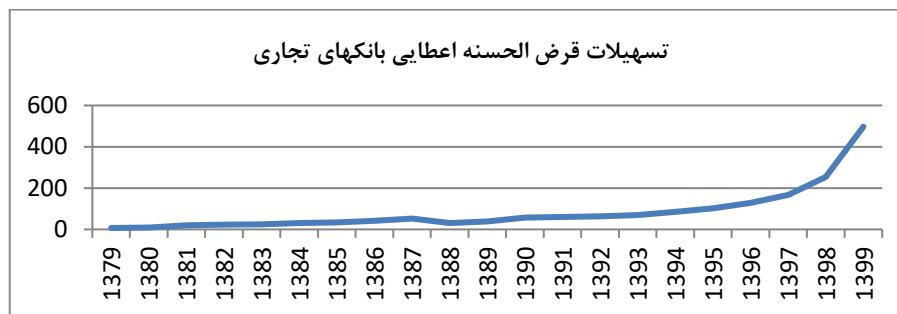


نمودار ۲- نرخ رشد تسهیلات قرض الحسن اعطایی توسط موسسات اعتباری غیر بانکی (درصد)

مأخذ: بانک مرکزی ج.ا.ا.

نمودار نرخ رشد تسهیلات قرض الحسن پرداختی توسط موسسات اعتباری غیر بانکی نشان می دهد هیچگاه نرخ رشد تسهیلات منفی نبوده و بیشترین نرخ رشد مربوط به سال ۱۳۸۱ با نرخ ۱۱۶ درصد و کمترین آن مربوط به سال ۱۳۸۳ با ۱۱ درصد رشد می باشد.

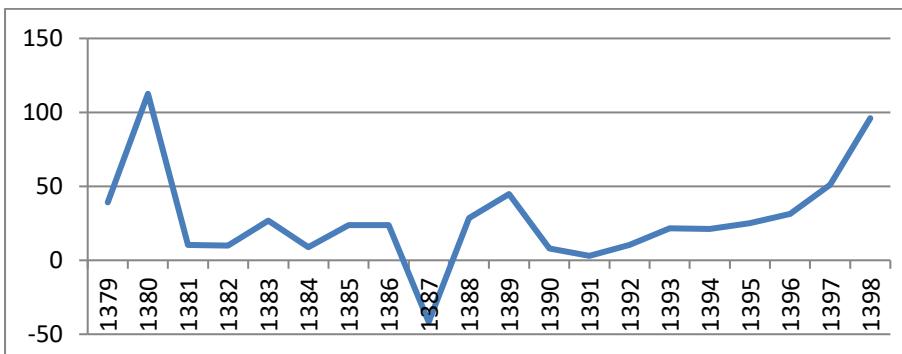
لذا تسهیلات قرض الحسنہ پرداختی توسط موسسات اعتباری غیر بانکی در تمام ۲۰ سال اخیر در حال افزایش بوده است.



نمودار ۳- حجم تسهیلات قرض الحسنہ اعطایی توسط بانکهای تجاری(هزار میلیارد ریال)

مأخذ: بانک مرکزی ج.ا.ا

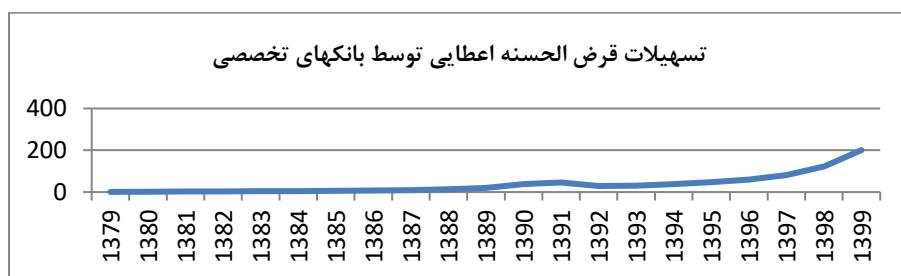
ارزش تسهیلات اعطایی توسط بانک های تجاری نیز در طول ۲۰ سال اخیر به جز یک سال صعودی بوده است. در سال ۱۳۸۸ ارزش تسهیلات اعطایی قرض الحسنہ در بانکهای تجاری از ۵۲ هزار میلیارد ریال رسیده است اما در سالهای بعدی آن در حال افزایش بوده است. نمودار شماره ۴ رشد تسهیلات قرض الحسنہ اعطایی توسط بانک های تجاری را نشان می دهد. بر اساس این نمودار نرخ رشد تسهیلات اعطایی قرض الحسنہ بانکهای تجاری در سال ۱۳۸۸ منفی بوده است.



نمودار ۴- نرخ رشد تسهیلات قرض الحسنہ اعطایی توسط بانکهای تجاری(درصد)

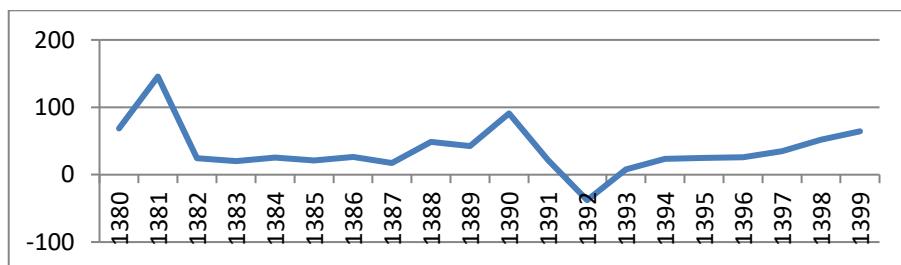
مأخذ: بانک مرکزی ج.ا.ا

نمودار ۵ تسهیلات قرض‌الحسنه اعطایی توسط بانکهای تخصصی را نشان می‌دهد. بر اساس این نمودار تسهیلات اعطایی بانکهای تخصصی نیز در ۲۰ سال اخیر صعودی بوده است. نرخ رشد این تسهیلات نشان می‌دهد در سال ۱۳۹۲ پرداخت تسهیلات با یک کاهش مواجه شده است و پس از آن روند صعودی به خود گرفته است.



نمودار ۵- حجم تسهیلات قرض‌الحسنه اعطایی توسط بانکهای تجاری (هزار میلیارد ریال)

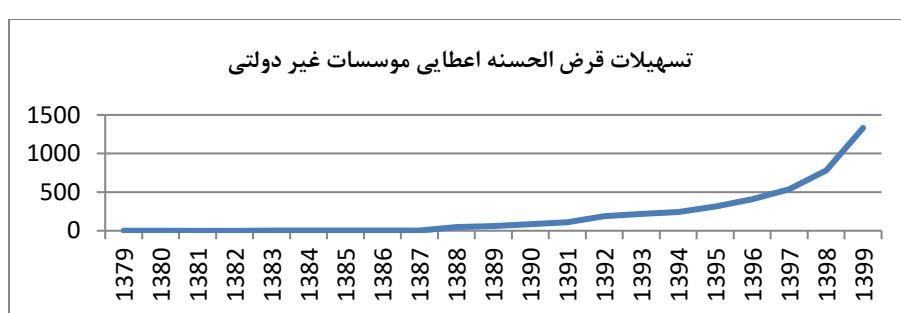
ماخذ: بانک مرکزی ج.ا.ا.



نمودار ۶- نرخ رشد تسهیلات قرض‌الحسنه اعطایی توسط بانکهای تخصصی (درصد)

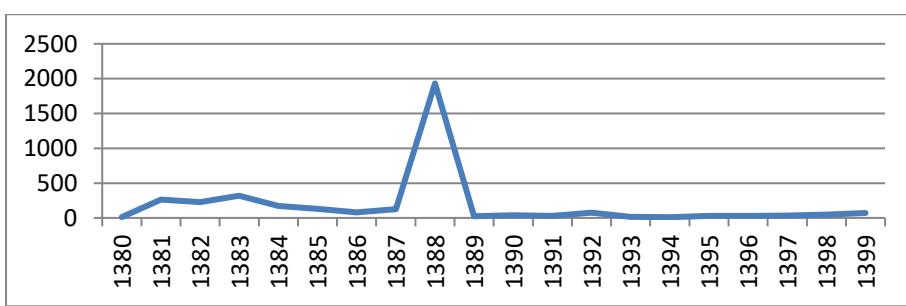
ماخذ: بانک مرکزی ج.ا.ا.

حجم تسهیلات قرض‌الحسنه اعطایی توسط بانکها و موسسات غیر دولتی در نمودار ۷ نشان داده شده است. این نمودار نشان می‌دهد در کنار بانکها و موسسات اعتباری، سایر موسسات غیردولتی نیز در پرداخت تسهیلات قرض‌الحسنه رشد مناسبی داشته‌اند. نرخ رشد این تسهیلات در نمودار ۷ نشان داده شده است. این نمودار نشان می‌دهد در سال ۱۳۸۸ رشد چشمگیری در اعطای تسهیلات قرض‌الحسنه وجود داشته و پس از آن رشد تسهیلات به حالت عادی برگشته است.



نمودار ۷- حجم تسهیلات قرض الحسن اعطایی توسط موسسات غیر دولتی(هزار میلیارد ریال)

ماخذ: بانک مرکزی ج.ا.



نمودار ۸- نرخ رشد تسهیلات قرض الحسن اعطایی توسط بانکهای تخصصی(درصد)

ماخذ: بانک مرکزی ج.ا.

جدول ۱- ارزش تسهیلات اعطایی در کشور (هزار میلیارد ریال)

سال	موسسات اعتباری غیربانکی	بانک های تجاری	بانک های تخصصی	بانک و موسسات غیردولتی
۱۳۷۹	۷,۵۰۷۵	۶,۸۳۸۱	۰,۶۶۷۷	۰,۰۰۱۷
۱۳۸۰	۱۰,۶۴۳۸	۹,۵۱۷۸	۱,۱۲۴۱	۰,۰۰۱۹
۱۳۸۱	۲۳,۰۰۱۶	۲۰,۲۳۳۸	۲,۷۶۰۹	۰,۰۰۶۹
۱۳۸۲	۲۵,۷۹۴۹	۲۲,۳۴۰۵	۳,۴۳۱۷	۰,۰۲۲۷
۱۳۸۳	۲۸,۸۰۲۷	۲۴,۵۸۰۴	۴,۱۲۷۱	۰,۰۹۵۲
۱۳۸۴	۳۶,۵۸۰۹	۳۱,۱۵۸۹	۵,۱۶۴۲	۰,۲۵۷۸
۱۳۸۵	۴۰,۷۸۹	۳۳,۹۳۸۸	۶,۲۶۱۹	۰,۵۸۸۳

۱,۰۵۴۶	۷,۹۱۲۳	۴۲,۰۴۵۷	۵۱,۰۱۲۶	۱۳۸۶
۲,۳۹۸۶	۹,۲۸۸۹	۵۲,۰۰۲۵	۶۳,۶۹	۱۳۸۷
۴۸,۷۲۴۵	۱۳,۷۹۲۳	۳۰,۲۹۶۵	۹۲,۸۱۳۳	۱۳۸۸
۶۰,۹۷۰۷	۱۹,۶۵۸۵	۳۸,۹۴۶۳	۱۱۹,۵۷۵۵	۱۳۸۹
۸۴,۵۳۳۵	۳۷,۵۴۵۴	۵۶,۴۰۴۶	۱۷۸,۴۸۳۵	۱۳۹۰
۱۰۹,۰۲۶۶	۴۵,۶۷۶۳	۶۰,۹۲۶۸	۲۱۶,۱۲۹۷	۱۳۹۱
۱۹۰,۱۸۲۷	۲۸,۳۹۸۶	۶۲,۸۱۲۹	۲۸۱,۳۹۴۲	۱۳۹۲
۲۱۶,۸۵۶۴	۳۰,۶۲۸۹	۶۹,۳۶۶	۳۱۶,۸۶۱۳	۱۳۹۳
۲۴۳,۶	۳۷,۹	۸۴,۴	۳۶۵,۹	۱۳۹۴
۳۱۳,۱	۴۷,۳	۱۰۲,۳	۴۶۲,۷	۱۳۹۵
۴۰۷,۸	۵۹,۵	۱۲۷,۹	۵۹۵,۲	۱۳۹۶
۵۳۶,۷	۸۰,۳	۱۶۷,۹	۷۸۴,۹	۱۳۹۷
۷۸۱,۹	۱۲۲	۲۵۳,۶	۱۱۵۷,۵	۱۳۹۸
۱۳۳۱,۴	۲۰۰,۷	۴۹۷,۱	۲۰۲۹,۲	۱۳۹۹

مأخذ: بانک مرکزی

پیشینه تحقیق

ایزدخوستی (۱۳۹۷) در مقاله ای با عنوان تأثیر تسهیلات قرضالحسنه بر توزیع درآمد در ایران نشان می دهد در نظام اقتصادی اسلام، قرضالحسنه به عنوان یکی از شیوه ها و ابزارهای موثر برای کاهش نابرابری توزیع درآمد در نظر گرفته شده است. قرضالحسنه همچنین می تواند با انتقال جریان پول از طبقات ثروتمند به طبقات کم درآمد، ایجاد زمینه تغییر الگوی تولید، افزایش اشتغال و تأمین نیازهای طبقات یاد شده نقش مهمی در ثبت درآمدها بین نیازمندان داشته باشد.

فروغ نژاد و خشنود (۱۳۹۶) در تحقیقی با عنوان اوراق قرضالحسنه و تأمین مالی کسب و کارهای اجتماعی نشان می دهد استفاده از اوراق قرضالحسنه هم منجر به مشارکت مردم و همه اتمام سریع تر پروژه های عمرانی و هم ایجاد اشتغال می گردد.

هادوی نیا و عرب (۱۳۹۵) در مقاله ای با عنوان بررسی مزايا و آثار اجتماعي و اقتصادي اوراق قرضالحسنه نشان دادند قرضالحسنه دربردارنده مزايايی چون شفافيت و هماهنگي با ماهيت قرضالحسنه، اجتناب از ربا، فقرزادايی، تأمین مالي پروژه های کلان و عمومی، قابلیت انعطاف، قدرت نقدینگی، استفاده به عنوان وثیقه، مدیریت رسیک، جنبه بین المللی پیداکردن قرضالحسنه می باشد. همچنین مقاله، به بررسی تأثیر اوراق قرضالحسنه بر متغیر های اقتصادي از جمله مصرف، پس انداز، توزیع درآمد، بخش پولی، اشتغال، سرمایه انسانی و هزینه های تولید پرداخته

است. بنابراین با توجه به مزایا و آثار اجتماعی و اقتصادی عنوان شده، چنانچه اوراق قرض الحسن به صورت صحیح به کارگرفته شود، نقش قابل توجهی در حل مشکلات اجتماعی و اقتصادی جامعه خواهد داشت.

هادوی و کمیجانی (۱۳۹۲) در تحقیقی با عنوان درآمدی بر جایگاه قرض الحسن در اسلام و اثرات اقتصادی آن آثار اقتصادی قرض الحسن را تأمین اجتماعی، کاهش فاصله اجتماعی، بهبود مصرف و پس انداز و اصلاح توزیع درآمد معرفی می‌کنند.

یزدانی (۱۳۹۰) در تحقیقی با عنوان قرض الحسن و نقش آن در رفع نیازهای اجتماعی و اقتصادی نشان دادند قرض الحسن بر مصرف، پس انداز، خلق پول و سایر متغیرهای اقتصادی تاثیر دارد و بارزترین آثار مثبت قرض الحسن بر متغیرهای اقتصادی اثر آن بر پس انداز می‌باشد که تأمین امنیت اقتصادی را در بر دارد.

حسن زاده و همکاران (۱۳۸۵) در تحقیقی با عنوان بررسی آثار اعتبارات خرد در کاهش فقر و نابرابری درآمدی نشان داده است این اعتبارات بر روی فقر و درآمد سرانه موثر بوده اما این تاثیر چشمگیر نبوده است. در واقع اگر تسهیلات اعطایی قرض الحسن را نیز در زمرة اعتبارات خرد در نظر بگیریم می‌توان گفت این تسهیلات بر روی کاهش فقر و افزایش درآمد سرانه موثر است.

حشمتی مولایی (۱۳۸۸) در مطالعه‌ای با عنوان تاثیر عملکرد صندوقهای قرض الحسن بر توسعه مالی نشان می‌دهد که تسهیلات قرض الحسن بر توسعه مالی تاثیر مثبتی دارد و این تاثیر در برخی استانها بیشتر است.

ابو نوری و قاسمی (۱۳۸۶)، در تحقیقی با عنوان ارزیابی اثر ارزش‌افزوده قرض الحسن بر توزیع درآمد (با استفاده از داده‌های پانل بین استانی) توضیح می‌دهند که تسهیلات اعطایی قرض الحسن در اغلب استانهای کشور باعث کاهش نابرابری درآمدی و بهبود توزیع درآمد شده است.

عرب مازار و کیقبادی (۱۳۸۵) در مقاله خود با عنوان جایگاه قرض الحسن در نظام بانکی ایران نشان دادند سهم قض الحسن در نظام بانکی ایران به جایگاه مطلب و شایسته خود نرسیده است. ه چند تحقیق حاضر برای دوره بعد از این مطالعه است و روند رشد تسهیلات اعطایی قرض الحسن رشد بهتری داشته است.

حبیبیان (۱۳۸۱) در مقاله‌ای با عنوان قرض الحسن و راهبردهای توسعه اقتصادی توضیح می‌دهند که قرض الحسن با مصرف، پس انداز و خلق پول رابطه دارد. همچنین این مقاله نشان می‌دهد قرض الحسن با راهبردهای توسعه همچون راهبرد پولی، راهبرد اقتصاد باز، راهبرد صنعتی شدن، راهبرد انقلاب سبز و راهبرد تأمین نیازهای اساسی مرتبط است.

آثار اقتصادی تسهیلات قرضالحسنه

با واکاوی کلیه مقالات منتشر شده در مورد آثار اقتصادی قرضالحسنه، مهمترین آثار را می توان به شرح جدول زیر احصاء نمود. پس از احصاء مهمترین آثار اقتصادی تسهیلات اعطایی قرضالحسنه، امکان رتبه بندی آن با استفاده از روش AHP امکان پذیر خواهد شد.

جدول ۲- مهمترین آثار اقتصادی تسهیلات قرضالحسنه

ردیف	آثار اقتصادی تسهیلات قرضالحسنه	نوع اثر	مأخذ
۱	اثر بر توزیع عادلانه درآمد	بهبود توزیع عادلانه درآمد	ابو نوری (۱۳۸۶) و ایزد خواستی (۱۳۷۹)
۲	اثر بر مصرف	افزایش سطوح مصرف	یزدانی (۱۳۹۰)
۳	انتقال جریان پول از طبقات	از طبقات ثروتمند به کم درآمد	ایزد خواستی (۱۳۷۹)
۴	اشتغال	افزایش اشتغال	ایزد خواستی (۱۳۷۹)
۵	تأمین نیاز	تأمین نیاز طبقات کم درآمد	ایزد خواستی (۱۳۷۹)
۶	رشد و توسعه	تأثیر مثبت بر راهبردهای توزیع مجدد	حیبیان (۱۳۸۱)
۷	درآمد سرانه	افزایش درآمد سرانه	حسن زاده و همکاران (۱۳۸۵)
۸	عدالت اجتماعی	ارتقاء سطح عدالت اجتماعی	حسن زاده و همکاران (۱۳۸۵)
۹	توسعه مالی	تأثیر مثبت بر توسعه مالی	حشمتی مولایی (۱۳۸۸)
۱۰	تأمین مالی	تقویت تأمین مالی	حشمتی مولایی (۱۳۸۸)
۱۱	توسعه کسب و کار	اثر مثبت بر توسعه کسب و کار	حشمتی مولایی (۱۳۸۸)
۱۲	سرمایه گذاری	افزایش سرمایه گذاری	فروغ نژاد (۱۳۹۶)

^۱ Analytical Hierarchy Process

فروغ نژاد (۱۳۹۶)	ارتقاء بهره وری	بهره وری	۱۳
فروغ نژاد (۱۳۹۶)	کاهش تنگناهای فقر	فقر	۱۴
فروغ نژاد (۱۳۹۶)	تقویت اعتقادات در جهت تأمین مالی	نهادسازی	۱۵
کمیجانی و هادوی نیا (۱۳۹۲)	بهبود شاخص های تأمین اجتماعی	تأمین اجتماعی	۱۶
کمیجانی و هادوی نیا (۱۳۹۲)	کاهش فاصله طبقاتی	فاصله طبقاتی	۱۷
کمیجانی و هادوی نیا (۱۳۹۲)	افزایش سطح پس انداز	پس انداز	۱۸
یزدانی (۱۳۹۰)	کاهش رکود اقتصادی	رکود اقتصادی	۱۹
یزدانی (۱۳۹۰)	افزایش سطح تولید	تولید	۲۰

مأخذ: مقالات مرتبط

پس از احصاء آثار اقتصادی اعطای تسهیلات قرضالحسنه باید مهمترین آثار اقتصاد شناسایی گردد. لذا برای این منظور از تکنیکی دلفی و روش AHP در ادامه استفاده خواهد شد.

تجزیه و تحلیل

در این مقاله با استفاده از تکنیک دلفی و روش AHP مهم ترین اثرات اقتصادی اعطای تسهیلات قرضالحسنه مورد بررسی قرار گرفته شده است. روش دلفی عمدتاً با هدف کشف ایده های خلاقانه و قابل اطمینان و یا تهییه اطلاعاتی مناسب به منظور تصمیم گیری مورد استفاده قرار می گیرد. این روش به منظور بررسی نگرشها و قضاوت های افراد و گروه های متخصص و نیز ایجاد هماهنگی بین دیدگاه ها، به نظرسنجی از افراد می پردازد. این نظرسنجی ها با استفاده از پرسشنامه و بدون الزام افراد به حضور در محلی معین، طی چندین مرحله انجام می شود. در پایان جمع بندی، ارزش گذاری و تحلیل مجموعه دیدگاهها و نظرهای افراد، مبنای هدف گذاری، تدوین برنامه و یا تصمیم گیری قرار می گیرد.

در روش دلفی اولین گام این هست که افراد متخصص در زمینه مورد نظر مشخص شوند. گزینش اعضای واحد شرایط برای پانل دلفی از مهم ترین مراحل این روش به حساب می آید؛ زیرا اعتبار نتایج کار بستگی به شایستگی و تخصص این افراد دارد این افراد در دلفی بر اساس روش نمونه گیری غیر احتمالی تعیین می شوند یکی از روشهای مورد استفاده در این نوع نمونه گیری، هدفمند یا قضاوتی است یعنی اینکه فرد باید دنبال افرادی بگردد که با موضوع مساله آشنایی دارند.

اعداد افراد خبره نیز از موارد بسیار مهم است که در روش دلفی باید مورد توجه قرار گیرد که در مقالات مختلف و معتبر به تعداد بین ۱۰ تا ۲۰ نفر اشاره کرده است. تعداد راندهای دلفی نیز در پژوهش‌ها متفاوت می‌باشد با این حال مقالات و پژوهش‌ها تعداد ۳ راند را برای دلفی مناسب دانسته‌اند. در تمامی مراحل تکنیک دلفی میزان اهمیت عوامل در قالب طیف لیکرت (تأثیر بسیار کم: ۱)، (تأثیر کم: ۲)، (تأثیر متوسط: ۳)، (تأثیر زیاد: ۴) و (تأثیر بسیار زیاد: ۵) صورت می‌گیرد.

در این تحقیق با استفاده از نظرات خبرگان در حوزه اقتصاد شامل اساتید دانشگاه و مدیران بانکها به بررسی مهم ترین آثار اقتصادی اعطای تسهیلات قرضالحسنه پرداخته شده است. نتایج غربالگری مهمترین آثار اقتصادی تسهیلات قرضالحسنه در جدول (۳) ارائه شده است. در این جدول درجه اهمیت عوامل موثر اولیه منتخب ارائه شده است. در این حالت فقط عواملی موثر و مناسب تشخیص داده می‌شوند که درجه اهمیت بالاتر از ۴ کسب کرده باشند.

جدول ۳ - غربالگری مهمترین آثار اقتصادی تسهیلات قرضالحسنه

ردیف	آثار اقتصادی تسهیلات قرضالحسنه	امتیاز	نتیجه	کد
۱	اثر بر توزیع عادلانه درآمد	۴,۱۵	قبول	c_1
۲	اثر بر مصرف	۴,۷	قبول	c_2
۳	انتقال جریان پول از طبقات	۲,۳	رد	c_3
۴	اشتغال	۴,۸	قبول	c_4
۵	تأمین نیاز	۵	قبول	c_5
۶	رشد و توسعه	۴,۶	قبول	c_6
۷	درآمد سرانه	۳,۶	رد	c_7
۸	عدالت اجتماعی	۴,۲	قبول	c_8
۹	توسعه مالی	۴,۵	قبول	c_9
۱۰	تأمین مالی	۵,۳۸	قبول	c_{10}
۱۱	توسعه کسب و کار	۵,۳	قبول	c_{11}
۱۲	سرمایه گذاری	۵	قبول	c_{12}
۱۳	بهره وری	۴,۲۸	قبول	c_{13}
۱۴	فقر	۲,۳۶	رد	c_{14}
۱۵	نهادسازی	۲,۲۵	رد	c_{15}
۱۶	تأمین اجتماعی	۳	رد	c_{16}

c_{17}	رد	۲,۲۸	فاصله طبقاتی	۱۷
c_{18}	قبول	۴,۲۵	پس انداز	۱۸
c_{19}	رد	۳,۲۵	رکود اقتصادی	۱۹
c_{20}	قبول	۴,۳۶	تولید	۲۰

مأخذ: یافته‌های تحقیق

در غربالگری اولیه مشخص شد تاثیر اعطای تسهیلات قرض‌الحسنه بر روی انتقال جریان پول از طبقات، درآمد سرانه، فقر، نهادسازی، تأمین اجتماعی، فاصله طبقاتی و رکود اقتصادی موثّق شد. این نتایج با این مقادیر مطابقت دارند.

در ادامه باید ماتریس‌های زوجی عناصر استخراج شود. برای تکمیل ماتریس‌های زوجی از خبرگان خواسته شد ترجیح سطر به ستون را با مقادیر کلامی تکمیل نمایند و سپس در جهت کمی سازی این مقادیر از طیف کلاسیک ۱-۹ استفاده گردد.

جدول ۴- ماتریس مقایسات زوجی

	c_1	c_2	c_4	c_5	c_6	c_8	c_9	c_{10}	c_{11}	c_{12}	c_{13}	c_{18}	c_{20}
c_1	۱												
c_2		۱											
c_4			۱										
c_5				۱									
c_6					۱								
c_8						۱							
c_9							۱						
c_{10}								۱					
c_{11}									۱				
c_{12}										۱			
c_{13}											۱		
c_{18}												۱	
c_{20}													۱

مأخذ: یافته‌های تحقیق

بر اساس طیف کلاسیک ۱-۹ داریم:

جدول ۵- طیف کلاسیک ۱-۹

درجه اهمیت	تعریف	شرح
۱	اهمیت یکسان	دو عنصر به طور یکسان در فعالیت صحیح هستند
۳	نسبتاً مرجع	یک عنصر نسبت به عنصر دیگر تا حدی ترجیح داده می‌شود
۵	اهمیت شدید	یک عنصر نسبت به عنصر دیگر کاملاً ترجیح داده می‌شود
۹	اهمیت فوق العاده زیاد	یک عنصر به عنصر دیگر بسیار زیاد ترجیح داده می‌شود و در عمل هم ثابت می‌شود
۲ و ۴ و ۶ و ۸	ارزشهای بینایین در قضاوت	هنگامی که فعالیت باز مقایسه می‌شود یکی از اعداد بالا به آن اختصاص می‌یابد هنگام مقایسه فعالیت زیاد معکوس آن عدد اختصاص می‌یابد

مأخذ: عادل آذر و رجب زاده

نتایج بدست آمده برای ماتریس زوجی به شرح زیر است:

جدول ۶- ماتریس مقایسات زوجی

	c_1	c_2	c_4	c_5	c_6	c_8	c_9	c_{10}	c_{11}	c_{12}	c_{13}	c_{18}	c_{20}
c_1	۱	۳	۳,۱	۳,۳	۳,۹	۳,۶	۲,۳	۲,۷۵	۲,۲۵	۳,۱	۲,۱	۲	۳,۲
c_2	۰,۳	۱	۳,۷۵	۳,۶	۴	۲,۵	۲,۷۵	۳,۱	۳,۳	۳	۲,۵	۲,۱	۴
c_4	۰,۵	۰,۲۵	۱	۴	۴,۲۵	۳	۳,۲	۳,۱	۴,۱	۴	۳	۳,۲	۳,۵
c_5	۰,۴	۰,۴۷	۰,۲۹	۱	۷	۷,۵	۹	۷,۲۵	۷	۹	۵,۵	۵,۷	۷
c_6	۰,۳	۰,۴۰	۰,۳۱	۰,۱۴	۱	۲,۵	۲,۳	۲,۱	۱,۹	۲	۲,۱	۱,۸	۲
c_8	۰,۴	۰,۳۳	۰,۳۳	۰,۱۷	۰,۵	۱	۲,۸	۲,۳	۲,۵	۲	۳,۱	۲,۷	۱,۹
c_9	۰,۳	۰,۳۰	۰,۲۵	۰,۱۸	۰,۵۶	۰,۵۳	۱	۲	۱,۹	۱,۸	۱,۵	۲	۱,۷
c_{10}	۰,۴	۰,۳۲	۰,۲۴	۰,۱۱	۰,۴۸	۰,۳۶	۰,۵۶	۱	۵	۵,۵	۴,۷	۴,۹	۵,۲
c_{11}	۰,۲	۰,۶	۰,۳۲	۰,۱۴	۰,۵	۰,۳۲	۰,۵	۰,۱۹	۱	۵	۴,۵	۴,۵	۵
c_{12}	۰,۲	۰,۴	۰,۳۱	۰,۱۴	۰,۵۳	۰,۴	۰,۶۷	۰,۲۰	۰,۲۰	۱	۴	۴	۴,۵
c_{13}	۰,۳	۰,۲۵	۰,۳۳	۰,۱۱	۰,۴۸	۰,۴	۰,۵۶	۰,۲۱	۰,۲۲	۰,۲	۱	۲,۸	۲,۵
c_{18}	۰,۳	۰,۲۸	۰,۲۴	۰,۱۳	۰,۴۳	۰,۴۳	۰,۵۳	۰,۱۸	۰,۲۲	۰,۲	۰,۴	۱	۲,۹
c_{20}	۰,۳	۰,۲۷	۰,۲۵	۰,۱۴	۰,۴	۰,۳۶	۰,۵	۰,۲۰	۰,۲۰	۰,۲	۰,۳	۲,۵	۱

مأخذ: محاسبات محقق

در ادامه باید ابرماتریس وزن دار را محاسبه نمود. به این منظور ابتدا ابرماتریس بی وزن را محاسبه می نماییم. برای محاسبه ابر ماتریس بی وزن می بایست ابتدا ماتریسی بهنجار شده را محاسبه نمود و سپس وزن های بدست آمده از ماتریس مقایسه زوجی را در ساختار ابر ماتریس روش فرایند تحلیل شبکه قرار داد. ماتریس بهنجار شده در جدول زیر نشان داده شده است.

جدول ۷- ماتریس بهنجار شده

	c_1	c_2	c_4	c_5	c_6	c_8	c_9	c_{10}	c_{11}	c_{12}	c_{13}	c_{18}	c_{20}	متوجه
c_1	.19	.39	.29	.25	.16	.16	.09	.11	.08	.06	.05	.07	.07	1.98
c_2	.06	.13	.35	.27	.17	.11	.10	.13	.11	.08	.07	.05	.09	1.72
c_4	.09	.03	.09	.30	.18	.13	.12	.13	.14	.09	.08	.08	.08	1.57
c_5	.09	.06	.03	.08	.29	.33	.34	.29	.23	.24	.16	.15	.16	2.44
c_6	.06	.05	.03	.01	.04	.11	.09	.09	.06	.05	.06	.05	.04	.074
c_8	.08	.04	.03	.01	.02	.04	.10	.09	.08	.05	.09	.07	.04	.077
c_9	.07	.04	.02	.01	.02	.02	.04	.08	.06	.05	.04	.05	.04	.055
c_{10}	.08	.04	.02	.01	.02	.02	.02	.04	.17	.15	.14	.12	.12	.095
c_{11}	.05	.05	.03	.01	.02	.01	.02	.01	.03	.13	.13	.11	.11	.073
c_{12}	.05	.05	.03	.01	.02	.02	.02	.01	.01	.03	.11	.10	.10	.057
c_{13}	.06	.03	.03	.01	.02	.02	.02	.01	.01	.01	.03	.07	.06	.037
c_{18}	.06	.04	.02	.01	.02	.02	.02	.01	.01	.01	.03	.07	.01	.031
c_{20}	.06	.03	.02	.01	.02	.02	.02	.01	.01	.01	.01	.06	.02	.030

مأخذ: محاسبات محقق

پس از محاسبه ماتریس بهنجار شده (ابرماتریس بی وزن)، ابر ماتریس وزن دار را محاسبه می کنیم. جدول ۸ نشان دهنده ابر ماتریس وزن دار است.

جدول -۸- ابر ماتریس وزن دار

	c_1	c_2	c_4	c_5	c_6	c_8	c_9	c_{10}	c_{11}	c_{12}	c_{13}	c_{18}	c_{20}	جمع
c_1	۰,۳۰	۰,۹۳	۱,۱۳	۱,۸۸	۲,۸۳	۳,۴۱	۱,۲۷	۲,۱۳	۱,۶۷	۷,۵۷	۳,۳۱	۳,۴۵	۶,۳۳	۳۶,۲۱
c_2	۰,۳۱	۳,۰۰	۱۱,۶۳	۱۱,۸۸	۱۵,۶۰	۰,۹	۶,۳۳	۸,۵۳	۷,۴۳	۹,۳۰	۵,۲۸	۴,۳۰	۱۲,۸۰	۱۰۵,۳۷
c_4	۰,۱۶	۰,۲۵	۲,۷۵	۱۴,۴۰	۱۷,۰۰	۷,۵	۸,۸	۹,۶۱	۱۳,۵۳	۱۲,۰۰	۷,۵۰	۶,۸۸	۱۴,۰۰	۱۱۵,۳۸
c_5	۰,۲۴	۰,۱۲	۰,۲۹	۴,۰۰	۲۹,۷۵	۲۲,۵	۲۸,۸	۲۲,۴	۲۸,۷۰	۳۶,۰۰	۱۶,۵۰	۱۸,۴۰	۲۴,۵۰	۲۳۲,۲۶
c_6	۰,۱۵	۰,۱۹	۰,۰۹	۰,۱۴	۷,۰۰	۱۸,۷۵	۲۰,۷	۱۵,۲	۱۳,۳	۱۸,۰۰	۱۱,۵۵	۱۰,۳۵	۱۴,۰۰	۱۲۹,۴۵
c_8	۰,۱	۰,۱۳	۰,۱۰	۰,۰۲	۰,۵۰	۲,۵	۶,۴۴	۴,۸	۴,۷	۴	۶,۵۱	۴,۹۵	۳,۸۰	۳۸,۶۹
c_9	۰,۱	۰,۱	۰,۰۸	۰,۰۳	۰,۲۸	۰,۵۳	۲,۸	۴,۶	۴,۷	۳,۶	۴,۶۵	۵,۵۰	۳,۲۳	۳۰,۳۱
c_{10}	۰,۱	۰,۱	۰,۰۶	۰,۰۲	۰,۲۶	۰,۱	۰,۵۹	۲	۹,۵	۹,۹	۷,۱۳	۹,۸	۸,۹۳	۴۸,۶۳
c_{11}	۰,۱	۰,۱	۰,۰۸	۰,۰۲	۰,۲۴	۰,۱	۰,۲۹	۰,۱	۵	۲۷,۵	۲۱,۸	۲۲,۰۵	۲۶,۳۵	۱۰۳,۳۵
c_{12}	۰,۰۷	۰,۱۵	۰,۱۰	۰,۰۲	۰,۲۶	۰,۱۶	۰,۳۳	۰,۰۴	۰,۲۰	۵,۰۰	۱۸,۰۰	۱۸,۰۰	۲۲,۵۰	۶۴,۸۳
c_{13}	۰,۰۸	۰,۱۰	۰,۱۰	۰,۰۲	۰,۲۵	۰,۲	۰,۳۷	۰,۰۴	۰,۰۴	۰,۲۲	۴,۰۰	۱۱,۲۰	۱۱,۲۵	۲۷,۸۸
c_{18}	۰,۱۰	۰,۰۷	۰,۰۸	۰,۰۱	۰,۲۱	۰,۱	۰,۲	۰,۰۴	۰,۰۵	۰,۰۶	۰,۴۰	۲,۸۰	۷,۲۵	۱۱,۵۳
c_{20}	۰,۱۱	۰,۰۷	۰,۰۶	۰,۰۲	۰,۱۷	۰,۱	۰,۲	۰,۰۴	۰,۰۴	۰,۰۶	۰,۱۴	۲,۵۰	۲,۹۰	۶,۵۴

مأخذ: محاسبات محقق

بر اساس اطلاعات ستون آخر ابر ماتریس وزن دار مهم ترین اثرات اقتصادی اعطای تسهیلات قرضالحسنه بدست می آید.

بر اساس این ماتریس بیشترین مقدار ستون آخر عدد ۲۳۲ است و نشان می دهد متغیر c_5 که نشان دهنده تأمین نیاز است مهم ترین اثر اقتصادی قرضالحسنه در اقتصاد است. بر اساس نتایج ابر ماتریس وزن دار سایر اثرات اقتصادی مهم تسهیلات قرضالحسنه را می توان در جدول زیر نشان داد.

جدول -۹- مهم ترین آثار اقتصادی تسهیلات قرضالحسنه

ردیف	آثار اقتصادی تسهیلات قرضالحسنه	وزن	اولویت	کد
۱	اثر بر توزیع عادلانه درآمد	۳۶,۲۱	۹	c_1
۲	اثر بر مصرف	۱۰۵,۳۷	۴	c_2
۳	اشتغال	۱۱۵,۳۸	۳	c_4

C_5	۱	۲۳۲,۲۶	تأمین نیاز	۴
C_6	۲	۱۲۹,۴۵	رشد و توسعه	۵
C_8	۸	۳۸,۶۳	عدالت اجتماعی	۶
C_9	۱۰	۳۰,۳	توسعه مالی	۷
C_{10}	۷	۴۸,۶	تأمین مالی	۸
C_{11}	۵	۱۰۳,۳۵	توسعه کسب و کار	۹
C_{12}	۶	۶۴,۸۳	سرمایه‌گذاری	۱۰
C_{13}	۱۱	۲۷,۸۸	بهره‌وری	۱۱
C_{18}	۱۲	۱۱,۵۳	پس انداز	۱۲
C_{20}	۱۳	۶,۵۴	تولید	۱۳

ماخذ: یافته‌های تحقیق

نتیجه‌گیری و پیشنهادات

با توجه به جدول شماره ۹ مشخص می‌شود که مهم‌ترین آثار اقتصادی قرض‌الحسنه را می‌توان به صورت زیر ارائه نمود.

-تأمین نیازهای گوناگون توسط مردم از مهم‌ترین آثار اقتصادی تسهیلات قرض‌الحسنه است. عموماً گرفتن وام از بانکها با عنایین مشخص و محدودیت استفاده از آن در سایر امور باعث می‌شود مردم بتوانند با استفاده از تسهیلات قرض‌الحسنه نیازهای خود را بدون نگرانی شرعی مورد استفاده قرار دهند و این آراملش خاطر ارزشمندی را به مردم می‌دهد.

-رشد و توسعه اقتصادی مهم‌ترین تاثیر دیگر قرض‌الحسنه بر اقتصاد است. تسهیلات قرض‌الحسنه از طریق هدایت سرمایه‌گذاری‌ها به سمت تولید موجبات افزایش حجم تولیدات را فراهم می‌نمایند و این بر روی رشد و توسعه اثر مستقیم دارد.

-تاثیر مثبت تسهیلات قرض‌الحسنه بر روی اشتغال سومین عامل مهم و موثر بر روی اقتصاد است. هدایت تسهیلات به سمت تولید و تاثیر مثبت بر رشد و توسعه نوید بخش افزایش اشتغال است که این مهم در اینجا به خوبی خود را نشان می‌دهد.

-اثر بر مصرف چهارمین تاثیر تسهیلات قرض‌الحسنه در اقتصاد است. همواره مصرف بیشتر چه از کالاهای مصرفی چه سرمایه‌ای تابع منابع مالی است که قرض‌الحسنه به عنوان یک منبع ارزان موجب افزایش تقاضا و مصرف در اقتصاد می‌شود. البته خروج از رکود هم به عنوان یکی از اثرات

- اقتصادی قرضالحسنه مطرح است که در این مقاله از نظر خبرگان به عنوان یک متغیر موثر شناخته نشد.

- پنجمین اثر اقتصادی تسهیلات قرضالحسنه توسعه کسب و کار است. طبیعی است که افزایش مصرف و رشد و توسعه منجر به توسعه کسب و کارها خواهد بود.

- ششمین اثر اقتصادی تسهیلات قرضالحسنه اثر بر روی سرمایه گذاری است. یعنی تسهیلات قرضالحسنه موجب افزایش سرمایه گذاری در اقتصاد می گردد.

- تأمین مالی هفتمین اثر اقتصادی تسهیلات قرضالحسنه است که زمینه ساز، سرمایه گذاری، افزایش مصرف، افزایش تولید و رشد و توسعه خواهد بود.

- عدالت اجتماعی در بین عوامل مهم اقتصادی ناشی از تسهیلات قرضالحسنه جایگاه هشتم را به خود اختصاص داده است. به نظر می رسد لازم است اعطای تسهیلات به گونه ای باشد که جایگاه عدالت اجتماعی بهبود یابد. هر چند نتایج مقاله تائید می کند که عدالت اجتماعی یکی از مهم ترین اثرات اقتصادی قرضالحسنه می باشد.

- نهمین اثر اقتصادی تسهیلات قرضالحسنه، اثر بر توزیع عادلانه درآمد است. یعنی اگر چه تسهیلات قرضالحسنه بر روی توزیع عادلانه درآمد تناثیر دارد اما این تاثیر رتبه نهم را به خود اختصاص دادهش ات. لذا باید به شیوه هایی اندیشید که اثر قرضالحسنه بر توزیع عادلانه درآ마다 داشته باشد.

- دهمین اثر تسهیلات قرضالحسنه تاثیر بر توسعه مالی است. یعنی اسن تسهیلات سیستم مالس کشور را نیز بهبود بخشیده اند. البته چون توسعه مالی تحت تاثیر متغیرهای متنوعی است این تاثیر در رتبه دهم اثرگذاری قرار دارد.

- تاثیر بر بهره وری در رتبه یازدهم آثار اقتصادی تسهیلات قرضالحسنه قرار دارد. اثر تسهیلات قرضالحسنه بر پس انداز و تولید نیز در رتبه های دوازدهم و سیزدهم قرار دارد. قرار داشتن تولید در رتبه آخر به این دلیل است که تولید تحت تاثیر متغیرهای متنوعی قراردارد و تأمین مالی یکی از آن متغیرها است. به خصوص شرایط اقتصادی خاص کشور در چند سال اخیر و نوسانات ارزی باعث شده هر چند تسهیلات قرضالحسنه بر تولید تاثیر داشته اما فقط نقش ان تأمین مالی بوده و منجر به حفظ اشتغال شده اما به دلیل غالب بودن اثر سایر متغیرها تاثیر در رتبه اخر اثرگذاری قرار گرفته است.

یافته های مقاله، اثر تسهیلات قرضالحسنه بر انتقال پول از طبقات، درآمد سرانه، فقر، نهادسازی، تأمین اجتماعی، فاصله طبقاتی و رکود اقتصادی را تائید نکرد. این نتیجه گیری ناشی از بی اثری تسهیلات قرضالحسنه بر این متغیرها نیست بلکه، چون عوامل متعدد دیگری نیز بر آن ها

تأثیر دارند که وزن بیشتری نسبت به تسهیلات قرض‌الحسنه دارند و در این تحقیق مورد بررسی قرار نگرفتند اثر تسهیلات قرض‌الحسنه نتوانسته تغییرات مؤثری بر روی آن‌ها ایجاد نماید.

منابع

۱. ابو نوری اسماعیل، قاسمی تازه‌آبادی افسانه (۱۳۸۶)، ارزیابی اثر ارزش‌افزوده قرضالحسنه بر توزیع
۲. درآمد (با استفاده از داده‌های پانل بین استانی)، اقتصاد اسلامی، ۷(۲۸)، ۱۳۹-۱۶۴.
۳. ایزدخواستی حجت (۱۳۹۷)، تأثیر تسهیلات قرضالحسنه بر توزیع درآمد در ایران. جستارهای اقتصادی، ۱۵(۳۰)، ۵۰-۲۹.
۴. حبیبیان نقیبی، مجید (۱۳۸۱)، قرضالحسنه و راهبردهای توسعه اقتصادی، نامه مفید، ۲۳-۱۵۰.
۵. حسن زاده علی، ازوجی علالدین، قویدل صالح (۱۳۸۵)، بررسی آثار اعتبارات خرد در کاهش فقر و نابرابری‌های درآمدی، اقتصاد اسلامی، ۲۱، ۶۸-۴۵.
۶. حشمتی مولایی حسین (۱۳۸۸)، تأثیر عملکرد صندوقهای قرضالحسنه بر توسعه مالی، پژوهشنامه اقتصادی، ۶، ۱۰۹-۱۳۸.
۷. عرب مازار عباس، کیقبادی سعید (۱۳۸۵)، جایگاه قرضالحسنه در نظام بانکی ایران، اقتصاد اسلامی، ۶(۲۲)، ۴۶-۱۳.
۸. فروغ نژاد حیدر، خوشنود مهدی (۱۳۹۶)، اوراق قرضالحسنه و تأمین مالی کسب و کارهای اجتماعی. تحقیقات مالی اسلامی، ۶(۲)، ۶۶-۳۵.
۹. کمیجانی، اکبر و هادوی نیا، علی اصغر (۱۳۹۲)، درآمدی بر جایگاه قرضالحسنه در اسلام و اثرات اقتصادی آن، فصلنامه نامه مفید، ۱۵-۱۱.
۱۰. هادوی نیا، علی اصغر و عرب بافرانی، بهنام (۱۳۹۵)، بررسی مزايا و آثار اجتماعی و اقتصادی اوراق قرضالحسنه، فصلنامه علمی- ترویجی اقتصاد و بانکداری اسلامی، شماره شانزدهم، صفحات ۳۶-۷.
۱۱. یزدانی، مریم (۱۳۹۰)، قرضالحسنه و نقش آن در رفع نیازهای اجتماعی و اقتصادی، مجله اقتصادی - ماهنامه بررسی مسائل و سیاستهای اقتصادی، شماره های ۶ و ۵، صفحات ۲۹-۴۰.